

JULIUSZ SŁOWACKI (1809–1849)

Juliuszas Słowackis (Juliušas Slovackis) gimė Kžemieniece, Volynėje, kur jo tėvas, Euzebiuszas Słowackis (Euzebiušas Slovackis), ėjo literatūros profesoriaus pareigas garsiajame šio miesto licėjuje. Vėliau jo šeima persikėlė į Vilnių, nes tėvas gavo universiteto profesoriaus vietą. Po jo mirties poeto motina ištekėjo už kito Vilniaus universiteto profesoriaus, medicinos daktaro Bėcu (Beku), ir vienintelis vaikas iš pirmosios santuokos augo kartu su dviem įseserėm. Jį supo moteriška atmosfera; motina buvo be galo jausminga, egzaltuota dama, ryte rijusi prancūzų romanus ir pati turėjusi šiojį tokį literatūrinį talentą. Jaunasis Słowackis buvo gležnas, nekokios sveikatos berniukas, tačiau arogantiškas ir kupinas beribių ambicijų. Jam, intravertui, gerai susipažinusi su lenkų, prancūzų bei anglų literatūra, buvo lemta visą gyvenimą likti vienišiumi, tipišku liūdnu romantiku. Dar labai jaunas jis gavo Vilniaus universiteto teisininko diplomą. Jo biografijoje esama ir nelaimingos meilės – Ludwikai Śniadeckai (Liudvikai Sniadeckai), iškilus chemijos profesoriaus Jędrzejaus Śniadeckio (Jendžejaus Sniadeckio) dukrai. Ta valinga ir šiek tiek vyriško tipo mergina buvo įsimylėjusi rusų karininką Rimskį-Korsakovą; o šiam žuvus mūšyje Kaukaze, ištekėjo už lenkų romanisto Czajkowskio (Čaikovskio), spalvingos asmenybės, kuris vėliau įsikūrė Konstantinopolyje, priėmė mahometonų tikėjimą ir savo žmonos padedamas tapo diplomatinį intrigų virtuozu. Tas pats Czajkowskis (Sadyk Paša) 1855 metais organizavo lenkų legioną Turkijoje, kurį jau minėjome skyriuje apie Mickevičių. Pirmoji Słowackio meilė smelkia visą jo nežemišką poetinę kūrybą, šiek tiek panašią į Shelley'o (Šelio). Be tos atsako nesuradusios meilės, Słowackį visą gyvenimą buvo užvaldžiusi kita aistra – iš pradžių prilygti, o paskui išstumti Mickevičių iš „tautos poeto“ pozicijų. 1829–1830 metais jis dirbo tarnautoju Finansų ministerijoje Varšuvoje, o jo pirmieji eilėraščiai pasirodė numalšinus sukilimą prieš Rusiją. Jis buvo nuvykęs į Londoną kaip diplomatinis revoliucinės vyriausybės kurjeris ir, Lenkijai pralaimėjus, prisijungė prie Didžiosios Emigracijos Paryžiuje. Čia 1832 metais išleido du poezijos tomelius, o 1833-iaisiais – trečiąjį. Jo kūryba susilaukė kritiškos Mickevičiaus pastabos – pasak jo, jaunojo Słowackio eilės gražios, tačiau tuščios tartum „šventykla be Dievo“. Vis dėlto bent jau vienas ankstyvųjų eilėraščių atskleidžia Słowackio talento dydį: „Minties valanda“ („Godzina myśli“) – tai gryniausias melancholiškos, meditacinės ankstyvojo lenkų romantizmo srovės pavyzdys. Jis fiksuoja jaunuolišką nusivylimą ir nesugebėjimą stoti akis į akį su gyvenimu. Prislopintoje vakarėjančio Vilniaus ir jo apylinkių šviesoje iškyla Ludwikos ir Słowackio jaunystės bičiulio Ludwiko Spitznagelio (Liudviko Špicnagelio), atėmusio sau gyvybę, nors jo laukė puiki karjera, siluetai. Eilėraštyje dar laikomasi tam tikro klasikinės formos griežtumo, bet jau pastebimos būsimos Słowackio kūrybinės raidos gairės. Jo poezijai buvo lemta skleisti tolydžio didėjančio spalvų bei garsų turtingumo link, link to, ką galima pavadinti lenkų baroko atgimimu. Nors dažnai ir sunku pasakyti kodėl, bendras vizualinis jo kūrinių įspūdis primena spalvingą lenkų septynioliktąjį šimtmetį. Słowackio gyvenimas buvo monotoniškas, paskirtas tiktai kūrybai; tad mirdamas keturiasdešimties metų amžiaus jis paliko milžinišką poezijos palikimą. Paskutiniu metu kūrybos laikotarpiu jis peržengė romantizmo ribas ir tapo poetu simbolistu, o jo nuosava mistinė doktrina teigė, kad poezija žodžių bei vaizdų muzika turinti pagauti tai, kas neišreiškia.

Eiliuotos Słowackio pjesės priklauso lenkų romantinių dramų aukso fondui ir liudija ne tik nepaprastą jo talento dydį, bet ir silpnąsias puses. Priešingai negu Mickevičius, regis, jis nedaug sėmėsi iš savo gyvenimiškos patirties ir kur kas daugiau – iš literatūros bei haliucinacinių svajonių. Jis buvo meistras to, ką profesorius Backvisas (Bakvisas) pavadino „rafinuotais ir pavojingais literatūriniais kokteiliais“ –

Shakespeare'o (Šekspyro), Calderono (Kalderono), Lope de Vegas ir senosios lenkų poezijos mišiniu. Tai buvo gana apgalvotas bandymas kompensuoti tai, ko lenkų dramai trūko praityje, o ieškodamas pavyzdžių, Słowackis nevengė ir tautosakos. Tuo požiūriu reikšmingos jo nuorodos į vaikystės teatrinę patirtį Volynėje: jis kalba apie Kžemienieco *vertep* (ukrainiečių kalėdinį lėlių vaidinimą), „kuriam aš esu dėkingas už visą savo šekspyrišką užsidegimą“. Paryžiuje jis buvo uolus teatro ir operos lankytojas kaip tik tuo metu, kai romantikai bandė drąsias režisūros meno naujoves. Veiksmas buvo rodomas, pavyzdžiui, taip išradingai sukurtos Alpių panoramos fone, jog susidarydavo tikrovės iliuzija; dvasios ir burtininkės skrajodavo virš scenos, kilnojamos užkulisinės mašinerijos. Apskritai teatro režisieriai rodė potraukį fantastiškiems ir keistiems dalykams. Paskatintas, kaip galime spėti, savo teatro lankytojo, jspūdžių, Słowackis parašė dramą *Kordian* (1834), kuria, be kita ko, bandė pasirungti su Mickevičiaus *Vėlinėmis*. Sumanyta kaip pirmoji trilogijos (taip ir nepabaigtos) dalis, ji susideda iš fragmentiškų scenų – herojaus raidos etapų. Nerimo apimtas jaunuolis Kordianas neįstengia surasti gyvenimo tikslo ir bando nusižudyti, juo labiau kad paguodos neteikia ir jo nelaiminga meilė. Vėliau jį sutinkame nugrimzdusį į apmąstymus ant Doverio uolų ir Londono Sent Džeimso parke; mes matome jį Italijoje, veltui ieškantį užsimiršimo kurtizanės glėbyje ir susitinkantį su popiežiumi (kurio požiūrį į lenkų reikalą užsipuola), ir Monblano viršukalnėje, kur jis atranda savo vidinį pašaukimą tarnauti tautai (ir taip įrodyti sugebėjimą veikti?). Po to mes perkeliame į slegiančią didžiojo kunigaikščio Konstantino valdomos Varšuvos aplinką. Pogrindinės organizacijos narys Kordianas dalyvauja rengiant pasikėsinimą prieš carą Nikolajų I, kuris turi atvykti į Varšuvą karūnuotis Lenkijos karaliumi. Neįstengdamas į savo pusę patraukti kitų pogrindininkų, Kordianas nusprendžia įvykdyti žmogžudystę pats vienas. Kadangi jis yra lenkų kariuomenės karininkas, paskirtas eiti sargybą prie caro miegamojo durų, jam tereikia tik išnaudoti progą; tačiau tai padaryti sutrukdo moraliniai skrupulai, ir jis nualpsta, kovodamas su Baime ir Vaizduote. Pirmiausia Kordianas uždaromas į beprotnamį, paskui pasmerkiamas myriop. Tačiau didžiajam kunigaikščiui Konstantinui asmeniškai paprašius ir Kordianui išlaikius drąsos išbandymą (raitam peršokus per iškeltus durtuvus), nuosprendžio vykdymas atidedamas. Caras Nikolajus vis dėlto išleidžia įsakymą įvykdyti mirties bausmę. Pabaigoje lieka neaišku, ar karininkas, nešantis bausmę atšaukianti įsakymą, suspės atvykti laiku, kad sustabdytų egzekuciją, ar ne.

Kaip Mickevičiaus *Vėlinės* ir Krasinski (Krasinskio) *Nedieviškoji komedija*, *Kordianas* atstovauja tai romantinės dramos rūšiai, kuri būdingiausia lenkams ir vaizduoja istorijos kūrimosi procesą. Visų trijų dramų dėmesio centre yra veiksmo ir poezijos priešingumo problema ir herojaus dvasinis persimainymas. Prieštaraudamas Mickevičiaus išganytojo-individo šlovinimui, politiškai artimas radikaliesiems demokratams Słowackis *Kordiano* charakteriu išreiškė savo skeptišką požiūrį į „Apvaizdos žmogų“. Kordianą – neurotiką, Hamletą (kaip romantikai pastarąjį suvokė) – sunku pavadinti vadu, nors nežinome, kaip šis personažas būtų evoliucionavęs kitose dramatinės trilogijos dalyse, kurios pagal Słowackio sumanymą turėjo aprėpti visą 1830–1831 metų lenkų sukilimo istoriją. *Kordiane* Słowackis perdeda Varšuvos minių demonstruojamą sugebėjimą emociškai išgyventi revoliucinį pakilimą, o politinis prastuomenės nebrandumas ir visuotinė išmintingų vadų stoka susilaukia aštrios satyros dozės. Politine prasme pjesė perteikia radikaliųjų demokratų požiūrį į tai, kam tenka kaltė dėl pralaimėjimo: kadangi sukilimo vadai nuo pat pradžios buvo įsitikinę nusistovėjusios tvarkos pergale ir, negana to, puoselėjo kompromiso su Rusija viltis, tai paskatino juos išduoti mases. Dažnai vaidinamas lenkų scenose mūsų laikais, Kordianas, nors parašytas puikiomis eilėmis, o jo fragmentiška sąranga ir pagrindinė tema tiksliai atspindi lenkų romantiškos vaizduotės esmę, vis dėlto negali lygintis su tautine misterija ir moralitė* *Vėlinės*.

* Moralitė (pranc. *moralité*) – vaidinti skirtas vėlyvųjų viduramžių kūrinys, kuriam būdingas moralizavimas, alegoriniai veikėjai, įkūnijantys gėrio ir blogio kovą. (Red.)

Kitas Słowackio sceninis veikalas *Balladyna* (parašytas 1834 ir išleistas 1839 metais) pasižymi tuo, kad jame panaudojama įvairiausia technika, kurios jis išmoko iš Paryžiaus teatrų, o visų pirma iš Shakespeare'o. (*Les balladines* Paryžiaus spauda vadino baisokas Meyerbeerio (Mejerberio) operos *Robert le Diable* šokėjas.) Słowackis vaizduoja išgalvotą šalį, primenančią priešistorinę Lenkiją, tačiau tyčia sumaišo epochas, įpindamas visokiausių anachronizmų. Pratarmėje jis paaiškina, kad jo pjesė parašyta „Ariosto stiliumi“, įteisinančiu laisvą, kiek pašaipų visų temų traktavimą. Tai dramatinė pasaka ar baladė su laisvai išgalvotais folkloro elementais. Esama ten fejų karalienės, įsimylėjusios girtuoklį valstietį, kuris, jos paverstas gluosniu, lieja degtinės ašaras, ir herojės valstietės, dėl bajoro meilės nužudančios savo varžovę seserį. Tapusi pilies šeimininke, ji įvykdo keletą kitų žmogžudysčių, padedama piktojo fon Kostryno (jau senųjų slavų pasaulyje vokiečių buvo piktadarių sinonimas!). Ten esama net valstiečio, jo nuviltos mylimosios (vėl tos pačios fejų karalienės) paversto... būgnų karaliumi. (Čia nėra mėgdžiojama Lewiso Carrollio (Luiso Kerolio), gimusio 1832 metais, *Alisa Stebuklų šalyje*, kuri tada dar nėra parašyta.) Apskritai *Balladyna* – tai vienas Słowackio „kokteilių“, kuriame sumaišyti lenkų baladžių, *Vasarvidžio nakties sapno*, *Makbeto*, *Karaliaus Lyro* ir kitų veikalų personažai bei situacijos.

Visiškai kitokia eiliuota komedija *Fantazy*, užbaigta apie 1841 metus. Nežemiškasis poetas sugebėjo valdyti ir nepaprastai kandžią plunksną, o ši pjesė laikoma pačiu realistiškiausiu jo kūriniumi, kupinu negailestingos tuometinio Lenkijos gyvenimo satyros. Veiksmas vyksta viename Ukrainos dvare. Melodramiškas bei romantiškas grafas Fantazas grįžta iš kelionės po Italiją. Jis vyksta į svečius pas kaimynus, grafą ir grafieneę Respektus, kurie turi dvi dukteris gražiai skambančiais vardais: Dianą ir Stelą. Pompastišku baironišku stiliumi kalbantis Fantazas yra apsimetinėtojas ir visiškai nenaudėlis. Jis žino, jog Diana jo nekenčia, dievina jos būdą, dorovinį skaistumą, tačiau nori patenkinti savo žemas aistras ir ją nusipirkti. Kadangi jis turtingas, o kaimynai nusigyvenę, niekšas tikisi sėkmės. Respektai yra be galo garbingi savo luomo nariai, labai išdidžiai kalbantys, tačiau taip pat gryniausi nenaudėliai. Jie nusprendžia parduoti kaimynui dukterį, tačiau prieš įvykstant vedyboms kitas svečias, senas rusų majoras, viską apverčia aukštyn kojomis. Sužinome, jog Respektų šeima buvusi išvežta į Sibirą ir ten sutikusi šį majorą. Tas susitikimas pasirodė esąs jiems lemtingas, o majoras tapo geriausiu šeimos draugu. Taip pat Sibire Diana buvo susižadėjusi su ištremtu lenkų revoliucionieriumi Janu ir dar jį tebemyli. Dabar Janas lydi majorą, persirengęs paprastu kareiviu. Słowackis supriešina begalinį lenkų didikų dirbtinumą bei pretenzingumą su paprastomis ir giliai žmoniškomis rusų majoro manieromis. Norėdamas padėti Janui ir sukliudyti Dianos bei Fantazo santuoką, jis manevruoja labai išradingai. Neįmanoma trumpai nusakyti visų šio be galo painaus siužeto detalių; šiaip ar taip, tarp majoro ir Fantazo įvyksta dvikova, kurios baigtį turi nulemti kortos – lošime užstatoma pati aukščiausia vertybė: pralaimėjęs turi nusižudyti. Fantazas prasišlošia ir išgyvena savo lemties valandą, bet nelaukta nusižudo būtent majoras, kuris jaučiasi pavargęs nuo gyvenimo ir nori sutvarkyti Jano vedybas. Tėvai palaimina šią santuoką, nes pasirodo kitas *deus ex machina**: miršta turtingas giminaitis ir palieka jiems turtą. Tad Słowackio satyros taikiniu tampa ne tik visi „teisingai mąstantys“ lenkų visuomenės nariai, bet ir sukčiai, kaip grafas Fantazas su savo baironišku apsiaustu, o majoro, buvusio dekabrismo, „seno, kvailo liberalo“, kaip pats save vadina, personažas yra labiausiai jaudinantis iš visų, šio poeto kada nors sukurtų. Jis kalba keistu dialektu, kuriame primaišyta rusiškų, ukrainietiškių ir lenkiškų žodžių, o jo eiliuoti monologai – tai tikrai šmaikštūs pokštai.

Tarp Słowackio pjesių istorine tematika yra labai šekspyriška tragedija *Maria Stuart*, jaunuoliškas kūrinys, turintis savo gerbėjų. Tačiau dažniau statoma kita jo tragedija, *Mazepa*, užbaigta 1839 metais. Spalvinga Mazepos asmenybė tais laikais buvo Europos literatūrinio paveldo dalis, savotiškas europietiškas Buffalo Billio variantas. Jo nuotykius aštuonioliktajame šimtmetyje aprašė Voltaire'as

* *Deus ex machina* (lot. dievas iš mašinos) – čia: nelauktas išgelbėtojas. (Red.)

(Volteras), vėliau jis pasirodydavo Byrono (Bairono), Victorio Hugo (Viktoro Hugo) ir kitų poezijoje; populiarūs piešiniai vaizdavo jį nuoga, velkamą žirgo. Tai atitinka istoriją, papasakotą lenkų memuaristų, tokių kaip Janas Chryzostomas Pasekas (kurio pilnas memuarų leidimas pasirodė 1836-aisiais). Ukrainiečių didikas Mazepa, išsimokslinęs jėzuitų kolegijoje ir karaliaus Jono Kazimiero pasiūstas Olandijon studijuoti artilerijos, grįžęs tapo dvariškiu Varšuvoje; vėliau prisijungė prie ukrainiečių ir savo šalyje nusipelnė aukščiausių – etmono pareigų, šiame poste tapęs Bohdano Chmelnickio įpėdiniu. Nors jis buvo Petro Didžiojo vasalas, atsimetė nuo savo valdovo ir susidėjo su švedais – tik tam, kad išvystų savo politines viltis žlungant Poltavos mūšyje. Jaunystėje Mazepa garsėjo meilės nuotykiams, o kartą jį nubaudė įsiutęs vyras, kuris išrengė svetimautoją nuoga, pririšo prie jo paties žirgo ir paleido gyvuli šuoliais. Tačiau Słowackio pjesėje Mazepa nėra nei pašėlęs kazokas (kaip jį vaizdavosi Vakarų poetai), nei piktadarys (kaip Puškino *Poltavoje*). Tai jaunas, kilniadvasis dvariškis, karaliaus Jono Kazimiero patikėtinis. Norėdamas pridengti karalių, siekiantį seno vaivados, kurio pilyje vyksta veiksmas, gražiosios žmonos Amelijos palankumo, jis prisiima visą kaltę sau ir jau turi mirti nuo pavydaus senio rankos; tačiau tuo metu, demaskavus tikrąjį meilės trikampį, pasirodo, jog Amelija yra vaivados sūnaus iš jo pirmosios santuokos (Zbignievo) meilužė. Atomazgoje anie trys miršta. Tad Słowackio tragedijoje romantiškai traktuojami septynioliktojo šimtmečio papročiai.

Lilia Weneda, parašyta tais pačiais metais kaip ir *Mazepa*, domina tik kaip bandymas pasitelkus vaizduotę užpildyti detalėmis jokiose kronikose neaprašytą epochą – priešistorinę Lenkiją. Remdamasis teorija, kad Lenkijos valstybė prasidėjo užkariavimu, Słowackis išgalvojo žūtbutinį karą tarp tyraširdžių, taikių vietinių gyventojų (venedų) ir nedorų užkariautojų (lechitų). Pirmieji įkūnija „angeliškąją“ Lenkijos dvasią, antrieji – visas didikų ydas (įskaitant riksmų bei raugintų agurkų pomėgį). Tai dar vienas „literatūrinis“ kokteilis, kurio elementai daugiausia nusižiūrėti nuo Shakespeare'o. Tragedijos vertė abejotina dėl jos gana savitikslių baisenybių.

Visą gyvenimą Słowackis emociškai priklausė nuo motinos, ir laiškai, kuriais nuolat keisdavosi su ja, ne tik pateikia vertingą poeto kūrybos komentarą, bet savaime laikytini vienu didžiausių lenkų romantinės prozos pasiekimų. Salomea, arba Sally, kaip jis vadino motiną, buvo tikroji poeto meilė. Jo ryšiai su kitomis moterimis buvo greičiau literatūrinė išmonė. Jam gyvenant užsienyje, motina siuntinėjo iš Lenkijos kuklias pinigų sumas, kurias jis gana sumaniai investuodavo į akcijas. Todėl visą savo laiką jis galėjo skirti literatūrai.

Jo gyvenimas Šveicarijoje nuo 1833 iki 1836 metų (Ženevoje, po to Vevyje netoli Lozanos), atrodo, buvo ypač vaisingas. Jis nukeliavo ten pirmiausia dėl to, kad nesulaukė Paryžiaus emigrantų pripažinimo, ir dėl nesantaikos su Mickevičiumi: Słowackis buvo sukrėstas, *Vėlinėse* atradęs savo patėvį, dr. Bécu, nutapytą pačiomis juodžiausiomis spalvomis – kaip tipišką pataikūną ir kolaborantą. Kaip tik Šveicarijoje jis parašė dramas *Kordian*, *Balladyna* ir nežemišką meilės idilę, pavadintą *Šveicarijoje (W Szwajcarii)*, kurioje Alpių kaimelio aplinka susilieja su paties poeto „vidiniu gamtovaizdžiu“.

1836 metais poetą sutinkame Romoje. Iš čia su keliais draugais jis leidosi į kelionę po Graikiją, Egiptą ir Palestiną. Kelionės, ypač į Levanto šalis, malšino romantišką nuolat besikeičiančios aplinkos ir šviežių įspūdžių troškulį. Viename laiške motinai Słowackis rašė: „Kelionė teikia mums daugybę vaizdų, viena bėda, kad viskas atrodo ne taip gražiai, kaip tapydavo mūsų vaizduotė; ir tada mūsų atmintis išsaugo du vaizdus – vieną tokį, koks turėtų būti, kokį perteikia mūsų akys, kitą kur kas gražesnį, mūsų vaizduotės prieš tai sukurtą. Kada nors ateityje iš vaizduotės ir mieguistų prisiminimų bus sukurtas trečiasis, pats gražiausias. Nesuprantu, kaip Byronas galėjo rašyti iš karto.“ Ir kitame laiške: „Jei pasaulyje nebūtų poezijos, tai pati mintis, kad žmogus, kuris vaikščiodamas po žemę surinko tiek šviesių ir nuostabių vaizdų, turi juos nusinešti į kapą, ją pagimdytų.“ Poemoje *Kelionė į Šventąją Žemę (Podróż do Ziemi Świętej)*, atkuriančioje šios ekspedicijos įspūdžius, Słowackis demonstruoja retą virtuoziškumą. Jis pasidaro pramogą išrasdamas pačius netikėčiausius rimus; jo eilės žaižaruoja sąmoju bei lyrizmu, spalvingus vietovių aprašymus keičia satyrinės ir humoristinės pastabos; ir visa tai perteikiama

nerūpestingu stiliumi taip, kad skaitytojui kyla visiško lengvumo ir laisvo kalbos srauto įspūdis. Bet, žinoma, Słowackis nemetė savo ambicijų tapti tautos dainiumi ir pranokti Mickevičių. Jo kelionė po Graikiją vėliau aidu atsiliepė eilėraštyje „Agamemnono kapas“ („Grób Agamemnona“), kuriame apmąstomas Graikijos ir Lenkijos likimas. Kai kurios eilutės, jau tapusios priežodžiais, rodo tipišką Słowackio agresyvumą savo šalies atžvilgiu. Jis laikė savo patriotine pareiga barti Lenkiją už tai, kad ji yra „tautų povas ir papūga“, ir ieškojo „angeliškosios tėvynės dvasios“, įkalintos „valdingojo šlėktos kiaušė“. Iš viešnagės viename Libano vienuolyne Słowackis parsivežė pirmąją poemos proza *Anhelli* (išleistos 1838 metais) variantą. Jei *Kordianą* didele dalimi galima laikyti *Vėlinių* atitikmeniu, *Anhelli* stovi greta Mickevičiaus *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knyga*. Poemos scenovaizdis – Sibiro miškai ir tyrai, daugelio carinės valdžios į šiuos kraštus deportuotų lenkų namai. Tačiau tai nėra tikrasis Sibiras, tai tremties vieta apskritai su jos simboliniais sniegynais, simboliniu šalčiu ir nuostabiū šiaurės pašvaistės spindesiu. Tremtiniai, pagal autoriaus sumanymą atitinkantys lenkų emigrantus, visiškai nėra tyri ir patrauklūs, nors ir kenčia dėl idėjos. Jie pasidaliję į tris politines partijas – aristokratų-monarchistų, demokratų ir religinę sektą, kovojančias viena prieš kitą su pašėlusia neapykanta. Mickevičius buvo linkęs emigrantus laikyti apaštalais, o Słowackis neteikia jiems jokios reikšmės ir savo poemoje pasmerkia mirti bergždžia mirtimi tremtyje. Herojus Anhelis, taip pat tremtinys, pasirenkamas šamano (iš vietinės Sibiro genties) ir pašvenčiamas į savo kančios ir mirties paslaptį; taip jis tampa savotišku pasyviu išganytoju. Paskutinėje scenoje simbolinis riteris ant žirgo, nutviekstas ugninės šiaurės pašvaistės, skelbia pasaulinės revoliucijos valandą, ir kaip tik tada Anhelis miršta. Tad poema siūlo idėją jokio greito atlygio susilaukti negalinčios aukos, bet vis dėlto ne beprasmės, kadangi pagal kažkokią paslaptinę logiką ji dvasiškai reikalinga būsimam atsinaujinimui. Kalba sąmoningai archajiška, tonas biblinis. Słowackiui pavyksta perteikti savo idėją sukrečiančiais ir, kaip paprastai, nežemiškais vaizdais. Tačiau jo pastangos susilaukti emigrantų pripažinimo liko bevaisės. Labai nedaugelį jų veikė jo menas. Vienintelė Słowackio paguoda buvo draugystė su kitu poetu, Zygmuntu Krasinskiu (Zygmuntu Krasinskiu), kuris jį gerai suprato. Knygos, kurias Słowackis leisdavo savo paties lėšomis, arba likdavo nepastebėtos, arba susilaukdavo nedidelių, pikty pastabų emigracijos spaudoje. Galų gale vienas skandalas jei ir nepelnė jam aplodismentų, tai bent išgarsino; jis buvo susijęs su poemos *Beniowski* pasirodymu 1841 metais (išspausdintos tik pirmosios penkios šios poemos giesmės; kitos pasirodė po autoriaus mirties). Parašyta oktavomis – poetine forma, turinčia galias tradicijas lenkų literatūroje, kurios siekė Krasickio parodijinius herojinius epus ir Piotro Kochanowskio (Piotro Kochanovskio) *Išlaisvintosios Jeruzalės* vertimą, *Beniowski* – tai digresijų poema, aiškiai besivaržanti su Byrono *Don Žuanu*. Siužetas atkartoja autentiško asmens, vengrų ir lenkų didiko, permainingo likimo vingius; šis asmuo dalyvavo karo veiksmuose su Rusija vadinamosios Baro konfederacijos (1768–1772) metu Ukrainoje ir po to buvo ištremtas į Kamčiatką. Iš ten jis su keliais draugais pačių pasidaryta valtimi pabėgo į Japoniją, pasiekė Prancūziją ir gyvenimą baigė vadovaudamas Madagaskaro gentims, kariaujančioms su prancūzais. Bet pagrindinio veikėjo likimas tebuvo pretekstas įgyvendinti kitus tikslus; poetas apsiribojo jauno Beniowskio nuotykiomis Ukrainoje. Poemoje Słowackis aptaria visas aktualias temas, suveda sąskaitas su savo priešais ir nelyginant kvapą užimantis akrobatas nuo lyrikos pereina prie sarkazmo, nuo sarkazmo – prie vaizdų fejerverkų. Słowackis jautė sentimentų Ukrainai, kuri teikia foną daugeliui jo pjesių, tačiau niekur nėra tokia gyva kaip poemoje *Beniowski*. Kalbant apie spalvas, ji yra mėlyna, auksinė, cinoberinė; šiaip ar taip, tokie atspalviai dominuoja. Giriamas, niekinamas, kviečiamas net į dvikovą, Słowackis po šio kūrinio buvo pripažintas reikšminga literatūrinio gyvenimo figūra.

Tačiau naujas gyvenimo posūkis nukreipė poetą kita vaga, kur jam vėl teko patirti amžininkų patyčias. 1839 metais visam laikui įsikūręs Paryžiuje, *Kordiano* ir *Anhelio* autorius vis labiau ir labiau kryo į mistiką. 1842-aisiais jis sutiko Andrzejų Towiańskį (Andžejų Tovianskį), įtikinusį jį turint ypatingą poeto pašaukimą ir įkalbėjusį stoti į sektą, kurioje antras po Towiańskio žmogus buvo Mickevičius. Słowackiui teko nusizeminti religinių principų dėlei. Tačiau gana greitai jis pastebėjo, kad sekta pavydžiai priešinasi

bet kokioms savo narių savarankiškumo apraiškoms, ir kitais, 1843, metais ją paliko. Mistiniu Słowackio laikotarpiu, ypač 1842-aisiais, gimė veikalai, kurie nei jam gyvam esant, nei kelis dešimtmečius po jo mirties niekam nedarė jokios įtakos, kadangi visiškai nesiderino su vyraujančiomis literatūrinėmis madomis. Jo paskutiniojo laikotarpio kūryba pranašauja, o kartais ir peržengia prancūzų simbolizmą, bet dažniausiai ji dar sunkiau įkandama vidutiniam skaitytojui negu *poètes maudits* („prakeiktųjų poetų“) veikalai. Ir kol paskutiniojo devynioliktojo amžiaus dešimtmečio karta su savo sielos būsenų, gamtovaizdžių, spalvų ir garsų sąsajomis neįžengė į literatūros sceną, vėlyvasis Słowackis iš tikrųjų nebuvo atrastas. Trumpais mistiniais to laikotarpio eilėraščiais jis įkopia į meno aukštumas, vien tik jie būtų užtikrinę Słowackiui vietą tarp geriausių lenkų poetų. Paskutiniuosius gyvenimo metus jis praleido rėsdamas milžinišką savo mistinės sistemos statinį. Kaip ir dera lenkų mistikui, istoriniams įvykiams jis suteikė kosmines dimensijas, regėdamas istorijoje antžmogiškas ir antgamtiškas jėgas, lemiančias žmonijos likimą. Słowackio mistinė „sistema“ nėra lengviau suvokiama negu Williamao Blake'o (Viljamo Bleiko), ją galima taip pat labai įvairiai interpretuoti.

Nėeilinė prozinė poema *Atsiradimas iš dvasios (Genesis z ducha)*, parašyta 1844 metais Pornike, Atlanto vandenyno pakrantėje, atskleidžia filosofinį poeto credo. Joje jis derina gamtos mokslų žinias, ypač Lamarcko (Lamarko) išvystytą evoliucijos teoriją, su spiritualizmu bei radikaliomis demokratinėmis simpatijomis. Mąstydamas apie okeaną, gyvybės lopšį, gyvybės formų evoliucijoje jis įžvelgia milijonus metų besitęsiantį gimdančios Dvasios triūsą:

Ant Vandenyno uolų pastatei mane, Dieve, idant prisiminčiau praamžę savo dvasios istoriją, o aš staiga pasijaučiau buvęs kadaise Nemirtingasis, Dievo Sūnus, regimybės kūrėjas, vienas tų, kurie Tau meilę savo valia dovanoja ant aukso saulių ir žvaigždžių girliandų.

* * *

Senasis Vandenyne, apsakyk man, kaip tavo gelmėse vyko pirmosios organizmo gimimo misterijos? augo pirmosios nervų gėlės, kuriose pražydo Dvasia?

* * *

O! Viešpatie, šiandien šypsaisi, regėdamas iškastus griaučius, kurie dabartinėj kalboj nebeturi vardo (kadangi jie visiems laikams ištrinti iš esamų formų); šypsaisi, regėdamas pirmąjį driežą su paukščio snapu ir vienu sparnu prie kojų, skrendantį į Kolumbo kelionę, idant ištirtų pasaulį, idant surastų vietą toms sunkiasvorėms pabaisoms, sekantioms iš paskos ištisų pievų žolės, ištisų girių šakelių bei lapų nuėsti.

„Viskas Dvasios ir Dvasiai yra sukurta, niekas kūniškam tikslui neegzistuoja.“ Savo pačios pastangomis Dvasia („savo tvarumo antspaudą padėjo ant Tavo parašytos knygos“) juda nuo žemiausių prie vis aukštesnių formų, ir pasiekus žmogų jos darbas nesibaigia. „Amžinoji revoliucionierė“ Dvasia formuoja Istoriją su revoliucijų, kurios yra gimdymo spazmai, pagalba, kol pakitusi žmonija priartėja prie Kristaus. Mesianistinių gaidelių netrūksta: Dvasia įsikūnija į atskirus išrinktuosius ar į ištisus tautas, pavyzdžiui, kančių išskaistintą Lenkiją. Bendriausiais bruožais Słowackio kosminės evoliucijos vizija keistai panaši į kokių šimtmečių vėlesnę prancūzų antropologo jėzuito Teilhard'o de Chardino (Teilhardo de Šardeno) pasiūlytą tezę.

Milžiniškos apimties poemos *Karalienė Dvasia (Król-Duch)* poetas taip ir nebaigė. Tik pirmoji dalis buvo išleista 1847 metais, visas likęs rankraštis turėjo rimtų spragų. Vakarų poezijoje nesama kito tokio bandymo: nors poema pirmiausia susijusi su Lenkijos istorija, ji vaizduoja Dvasios keliones: kaip ji per ištisus Europos civilizacijos šimtmečius prikeldavo vadų, karalių bei šventųjų kūnus. Poema prasideda pasakojimu apie tokį Herą, Platono paminėtą narsų kareivį, kuris po mirties prisikelia kaip pirmasis legendinis lenkų kunigaikštis Popielas. Słowackis vaizduoja Popielą negailestingu valdovu, turinčiu apibūrinamą tikslą: padaryti savo tautą atsparią bet kokioms ateities kančioms, primetant jai tyčinio žiaurumo sistemą. Dekoracijos daugiausia viduramžiškos, tačiau tai ne „autentiški“ viduramžiai. Panašiai

kaip Blake'o Albionas, tai yra vizija be jokių pretenzijų į „realybę“. *Karalienė Dvasia*, parašyta tradicinėmis oktavomis, toli pranoksta visa, ką vėliau išdrįso daryti poetai simbolistai. Ji sujungia kosminius ir istorinius dalykus, ir greičiausiai tik lenkas, neapsakomai besižavintis istorijos filosofija, galėjo ją parašyti. Sau pačiam Słowackis prisiskyrė ypatingą misiją. Jis norėjo atgaivinti Lenkiją ir jos istoriją savo vaizduotėje tarsi Dievas-kūrėjas ir įbūtinti ją per *Słowo*, t. y. Žodį.

Calderónas (Kalderonas) (kurį poetas vertė) turėjo įtakos paskutiniuosius Słowackio dramoms, kur sulydant gamtinius ir antgamtinius dalykus sukuriamas puikus barokinis chaosas. *Kunige Mareke (Ksiądz Marek)* ir *Sidabriniam Salomėjos sapne (Sen srebrny Salomei)*, parašytuose 1843 metais, jis dar kartą grįžta prie ukrainietiškos tematikos, pasirinkdamas aštuonioliktojo šimtmečio politinių įvykių siužetus (Baro konfederacija, sukilusių valstiečių vykdytos lenkų didikų žudynės). Tačiau veikėjai ir jų nuotyčiai pranoksta gyvenimą; jų monumentalumas nieko bendra neturi su žemiška tikrove. Nebaigta istorinė drama *Samuel Zborowski* taip pat sudaro atsvarą tradiciniam tokių pjesių kaip, pavyzdžiui, *Borisas Godunovas* realizmui. Veiksmas vyksta kosminiu mastu už laiko bei erdvės ribų. Zborowskis, šešioliktojo šimtmečio didikas, stoja prieš Kristaus teismą ir prašosi teisiamas antrą kartą. Pirmasis teismas žemėje jį pasmerkė myriop už atvirai anarchistišką veiklą, ir jam buvo nukirsta galva. Słowackio dramoje Zborowskis įkūnija dvasios, kovojančios su visomis ją pažaboti siekiančiomis galiomis, jėgą, tuo tarpu kancleris Zamoyskis (nuteisęs jį mirti) atstovauja žlugdančiai nusistovėjusios socialinės tvarkos galybei. Giesmės, perteikiančios vieną inkarnaciją po kitos patiriančių dvasių išgyvenimus (pradedant senovės Egiptu), savo smelkiančiu grožiu ir tobulumu prilygsta to paties laikotarpio Słowackio mistiniams lyriniams eilėraščiams.

1848 metais, išgirdęs apie revoliuciją Prūsijos okupuotoje Lenkijos dalyje, Słowackis nuvyko ten. Revoliucinis bruzdėjimas pasirodė priešlaikinis, tačiau poetas praleido keletą savaitių Drezdene, kur po aštuonerių išsiskyrimo metų susitiko su savo motina. 1849 metais Paryžiuje karštligiško poetinio triūso paaštrinta tuberkuliozė nusinešė jo gyvybę. Jis buvo palaidotas Monmoransi kapinėse, kur po šešerių metų atgulė jo varžovas Adomas Mickevičius. 1927 metais Słowackio palaikai perkelti į Lenkiją ir palaidoti karališkojoje Vavelio pilies kriptoje.

Słowackio poezijai itin būdingas grynų spalvų – sidabrinės, auksinės, raudonos, mėlynos – ir mirguliuojančios, perlamutrinės šviesos pomėgis. Dėl šios priežasties jį lygindavo su tokiais tapytojais kaip Turneris. Arba jį vadindavo „išcentrinu“ poetu, priešindami su Mickevičiumi, kurio kūriniai būdavo laikomi „įcentriniais“. Pastarasis net pačiuose romantiškiausiuose eilėraščiuose siekia aiškumo ir konkretumo, o Słowackis kiekvieną objektą tarytum ištirpdo skystame vaizdų ir garsų mišinyje. Be galo gausi Słowackio kūryba nėra lygiavertė. Jis gali būti didingas minties gilumu ir užimančiu kvapą virtuozizmu arba erzinti beveik automatišku rašymu. Pomirtinė poeto šlovė augo, bet jis vis dar nebuvo laikomas lygiu Mickevičiui. Tik simbolistų karta pripažino Słowackį savo mokytoju, pirmuoju poetu, prancūzų simbolizmo, o kai kuriais minties aspektais Friedricho Nietzschės (Frydricho Nyčės) pirmtaku. Dabar mes laikomės blaivesnio požiūrio, esame turbūt mažiau linkę eilių „muziką“ laikyti viena stipriausių Słowackio talento pusių, arba tiksliau – svarbiausiu bet kurio poeto kūrybos bruožu.

Iš anglų kalbos vertė Kornelijus Platelis